

ԲԱՆԱՍԻՐԱԴԱՆ

ՄԵՏՐԱՊՈԼՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅՈՑ ՄԷՋ

(Շարունակութիւն տես Բազմավէպ, 1926 էջ 137)

Բ. — Կը մնայ մեզ քննել պահ մը նաև այդ մետրապոլտոութեան ունեցած իրաւունքներն այն օրէն՝ ուր այդ պատին իրօք երկցաւ ի Հայս. և տեսնել՝ ինչ էր իսկապէս Օրբելեանէն վազարշապատուողին մէջ երգուած

«Երկնաքառակ տունը Սիւնի՝
Որ անմարմնոցն է սըխրալի,
Բոլոր բնաւիցըս բաղձալի
Որպէս ըզդրախտն Ազնայի.
Կացեալ պարէտ բարձր ի դիտի,
Պոստփրոնտէս Հայոց կոչի»:

1. «Դորձ է աղցա, կ'ըսէ նոյն հեղի-նակը, ձեռնադրել զեպիսկոպոսս գաւառաց. վասն որոյ երկոտասան եպիսկոպոսաց գլուխ կարգեցաւ»¹։ Կ'ականդէ ընդհանուր մետրապոլտաց ձեռնադրելու իշխանութեան, զոր Սիւնեցին թէպէտ չէր կարող գործադրել, բայց անոր զօրութեամբ՝ 12 եպիսկոպոսաց գլուխ էր, կ'ըսէ, կամ իրաւունք ունէր լինելու, եթէ կարենար

ունենալ իւր վիճակին մէջ։ Միք տեսանք առաջին մետրապոլտին ապստամբութիւնը կաթողիկոսէն, իւր կողմ ջահելով «զբաւ զուսիս ի սուրբ եպիսկոպոսաց», որոնք յայտնի է՝ թէ իւր հպատակները չէին։ Օրբելեանը վկայեց՝ թէ Սիւնեաց առաջնորդ ընտրուեց է «մերոց եպիսկոպոսաց» առաջարկութեամբ²։ Բայց չի ճշդեր՝ քանի հոգի էին։ Կրկին անգամ կը պատմէ՝ թէ 1286ին ձեռնադրուեց է «մետրապոլիտ մեծ աթոռոյն Սիւնեաց» ի վերայ այլոց եպիսկոպոսաց, որ կային աստ և անդ՝ ոմանք ի վայոց ձոր և ոմանք ի Տաթև³։ Ուր էր իւր աթոռն ալ։ Յայտնի է՝ որ այդ եպիսկոպոսունք վիճակաւորներ չէին, այլ մեծաւորաց մէջ ապաստանած մարդիկ, որոցմէ Տարսայիճի 1274ի արձանագրին մէջ ևս կը յիշուին ի Տաթև՝ «եպիսկոպոսք տեղւոյս տէր Հայրապետ

1. Օրբել. 18. — 2. Աս.՝ 140. — 3. Օրբել. 313.

(վիճակ. Սիւնեաց) և տէր Սողոմոն», և «տէր Սարգիս՝ Նորավանից եպիսկոպոս»¹։ Սակայն մետրապոլիին հպատակ եպիսկոպոսները թեմեր ալ ունենալու էին, որոցմով կազմուէր մետրապոլտական մեծագոյն վիճակը։ Ընդ հակառակն Օրբեւ լեանի յիշածներն օր մը կան, միւս օրը չկան։ Ինք անոցմէ երկու հոգի միայն ունի, «տէր Գրիգոր» որ էր ազգական տեառն Յովհաննիսի, և տէր Սարգիս որ էր Նորավան», որոնք առ Անաւարդեցին հաւաքականին մէջ ալ կ'երևին²։ Իսկ իւր յաջորդն առ Կոստանդին թղթին մէջ հնարը մէկ հոգի միայն ունի, ինչպէս տեսանք վերև։ Մեծաբանութիւն է ուրեմն պատմը ինչ ցոյց տուածները, «ոմանք ի վայոց ձոր և ոմանք ի Տաթև»։ Եւ Սիւնեաց հովիւն երբեք չէ ունեցած վիճակաւոր հպատակներ, ճշմարիտ եպիսկոպոսներ, ինչ որ պատմիչն ինքնին կը հաստատէ տեղ մը, ըսելով՝ թէ իրենց մետրապոլտութեան Արարհամէ կարծեցեալ հաստատութեան պահուն՝ «ինդրեցին ի Սիւնեաց մի՛ ինչ աւելի իրս ժտել, այսինքն եպիսկոպոս ունել ընդ ինքեամբք և ձեռնադրել»։ Այս է ստուգութիւնը։

2. Պատմիչն յաջորդը՝ Յովհաննէս՝ 1331ին կու տայ մեզ իւր վիճակին սահմաններն ալ, կոչելով զինքը «տէր և վերատեսուչ, գահերէց և զուլա արհի երկից աթոռոցս Սիւնեաց, Տաթևոյ և Նորավանից և Յախաջքարոյ, պետ երկոտասան գաւառաց»³, ինչպէս ըսաւ նախորդն ալ⁴։ Երբեք վանքերը գլխաւոր կեդրոններն էին։ Տաթևը սովորական աթոռն էր եպիսկոպոսին։ Ասոր աւերմամբ՝ ժամանակ մը Նորավանքն եղաւ «տուն աթոռոյ եպիսկոպոսութեան» Ստեփանոսի⁵։ Նոյնպէս և յաջորդին Սարգսի⁶, երբ աթոռը բաժնուեցաւ իւր և Յովհաննէս միջև⁷, վերջինս նստելով ի Տաթև⁸։ Հոն բնակեցաւ

նաև յաջորդը Ստեփանոս¹⁰։ Իսկ յիշեալ 12 գաւառներն՝ ոչ եպիսկոպոսականք, այլ աթոռին եկամտի ագրիւրներ էին, ինչպէս յայտնի կը նկարագրէ պատմիչը¹¹։

3. Ստոյգ է, և Անանիա կաթողիկոսն իսկ վկայեց՝ թէ Սիւնեաց առաջնորդն անոր ժամանակ կը նկատուէր «զուրիս եպիսկոպոսաց տանն Հայոց», զոր Օրբեւեան իրեն համար ալ կրկնեց, մեկնելով իբր «նախաթոռ» կաթողիկոսին¹²։

4. «Առանց սոցա, կը յարէ վերջինդ, ոչ ձեռնադրի պատրիարք Հայոց, և ոչ լինի ժողով (ընտրութեան), այլ զուրիս և հրամանատար ժողովոյ սոցա լինին»¹³։ Իւր բարի բաղձանքն էր այդ։ Զի 1290ին Ստեփանոսի ընտրութեան հրաւիրեցաւ ու չգնաց¹⁴, հաւան չլինելով նախորդին հրաժարեցման¹⁵։ Յետոյ 1293ին «առնէ ժողով թագաւորն Հիթուս և տայ ձեռնադրել կաթողիկոս Հայոց» զԱնաւարդեցին¹⁶։ Եւ բացատրութենէս յայտնի է՝ որ ինք ներկայ չէր և ոչ այդ ընտրութեան, ինչպէս եղեր էր կանխաւ Բ Կոստանդին, հոն ձեռնադրուելու գնացած լինելով։ «Ընդ որս էր և մեր նուաստութիւնս»¹⁷, կ'ըսէ։ Վերջին բացակայութիւնդ էր, որ համոզեց զինք՝ թէ առանց Սիւնեաց կաթողիկոս չի կարգուիր. պահանջ՝ զոր բնականապէս ինք միայն կրնար զգալ։ Չառանց, ինծիճեան և Ալիշան կը յիշեն՝ մասնաց ագրիւր ցոյց տալու՝ կանոն մը, թէ առանց մասնակցութեան Բջնոյ, Հաղբատայ, Արտագու և Տաթևոյ արքեպիսկոպոսաց՝ կաթողիկոս չի ընտրուիր¹⁸։ Բայց պատմական չէ կանոնըդ, ապացոյց՝ որ Սիւնեաց պատմիչն ևս թրեն միայն կը վերագրէ իրաւունքը։

5. Սահակէն ու Մնարդէն, կը շարունակէ Օրբեւեանը, «նախաթոռ վարդապետութեան և հրաման մեկնութեան և թարգմանութեան» սոցա միայն շնորհեցաւ ի մէջ Հայոց¹⁹։ Դատարկ խօսք. մեր հնա-

1. Նոյն՝ 306. Սիսակ. 232. — 2. Օրբեւ. 314, 337. 3. Օրբեւ. 77. — 4. Արգաթ, 273. — 5. Աստ՝ 141. — 6. Օրբեւ. 257. — 7. Օրբեւ. 262. — 8. Նոյն՝ 259. — 9. Նոյն՝ 268. — 10. Նոյն՝ 264. — 11. Նոյն՝

371-79. — 12. Աստ՝ 140. — 13. Օրբեւ. 18. — 14. Հանգ. ամս. 1921, 180. — 15. Օրբեւ. 320. — 16. Նոյն՝ 326. — 17. Օրբեւ. 320, 350. — 18. Չաթ. Գ. 37. Հնախոս. Գ. 254. Սիսակ. 19. — 19. Օրբեւ. 18.

զոյն՝ լաւագոյն և բազմագոյն վարդապետը ու թարգմանիչը չեն տեսեր Սիւնիքը, որ ա. Մեսրոբայ օրով զեռ նոր կը սթափէր իւր բարոյական թմբուծներէն¹, և որ և է գրական արժէք չունէր տակաւին, ոչ ալ ակնհերև թարգմանիչ կամ գրիչ մը տուաւ ոսկեղէն դարուն. և վայոցճորհիցի Յովսէփայ գրաւոր գործունէութիւնը չէ յիշուած:

Այդ անգոյ պարծանքներէն գանձը այժմ իրականաց:

6. Նոյն վիճակաւորին պատիւներէն էր՝ իբր թէ Աբրահամու օրերէն՝ «բարձակից ու սեղանակից (լինել) կաթողիկոսին՝ ա. թոռով և բարձու ի միասին բազմաւ»²: Ոչ մէկ պատմական փաստ այս մասին: Շփոթութիւն է վաճանայ ակնարկած բազմակրկին³: Անշուականաց ու բարձր եկեղեցականաց յատուկ էր նստիլ բարձերու վրայ⁴, որ իրենց աստիճանին համեմատ կերպ կերպ զարդարուած էին: Սիւնեաց պահանջն էր՝ հայրապետականին հաւասարն ունենալ, «ոսկէնկար» կամ «ոսկեթել»⁵: և վաճանայ հրաժարուած⁶ ցոյց կու տայ՝ որ իւր նախորդ ինքնակոչ մետրապոլիտը գործածէր էր զայդ:

7. Նա ունէր խաւս ալ, յիշուած՝ ժամանակի սխալով՝ Աղուանից և Սիւնեաց պատմիչներէն ու Մաշտոցէ ևս⁷, զոր երկրորդը կը բացատրէ՝ «զիսչանիչ նշանն զառաջեաւ կրել հանապազ»: Հայրապետին իրաւունքն էր այս⁸, զոր Յակոբ իւրացոցեք էր, և վաճան կը թողուր. և եթէ պէտք է հաւատարմ, Սարգիս կթղվերստին կը շնորհէ⁹:

8. Վաճան կը հրաժարի գառազանէն ալ, որ սակայն եպիսկոպոսական աստիճանին ևս յատուկ էր¹⁰, կ'երեկ թէ հոգ խնդիրը ճշխութեամբ սովորականէն վեր զարդի մը կը նայի, «զմեծագին գառազանն», ինչպէս կ'ըսէ պատմիչը, որ հայրապետա-

կանին կը տանի մեր միտքը¹¹, և զոր իբր թէ Սարգիս կթղվ. կը թոյլատրէ Յովհաննա¹²:

9. Հայոց հայրապետը միջին դարուն ունէր իւր սեփական դրօշն ալ, զոր նոյնպէս անոր ճովէն կը տանէին¹³: Օրրելեան կ'ուզէ՝ որ Ե դարուն Աղուանից արքայն Եսփաղէն՝ Սիւնեաց Անանիա եպիսկոպոսին շնորհած լինի «զիւր բաղատական դրօշն կարմիր և ոսկետուփն վառու, ու ներով ի գլուխն գունտ ոսկի, և ի վերայ խաչ պատուական», անոր առջևէն տանելու պայմանաւ: Միանգամայն կը կարծէ՝ որ Անանիայէ արգիւտեղով, Սարգիս վերջապէս կ'արտօնէ¹⁴: Այլուր հաւատարմ եմ՝ որ Սիւնեցիք զայդ հայրապետականէն առին¹⁵:

10. Օրրելեանն ինք զինքը «կրկին քաղի» մեծարուած ըսաւ ի կրկնիկա¹⁶. այն է մի «թագ պատուական» կաթողիկոսէն, և մի «թագ պատուական ի համակ ոսկեւոյ»¹⁷ թագաւորէն, որոնք կը նշանակեն միթըր, այն ժամանակ զեռ անընտել արևելեան եպիսկոպոսաց. նոյնպէս և մի «խոր ոսկեթել մարգարտայ յեռ յօրինուած ծով», որ է կնկուղ¹⁸: Դարձեալ «զգեցուցանեն նմա զհայրապետական զգեստն ոսկեթել հիւստածով»¹⁹, և Լևոն կը նուիրէ անոր «ի թագաւորական զգեստուց ըստ հայրապետական ձեռն»²⁰: Սոյն մէջ ընդունած լինի թէ ոչ այդ բոլոր հայրապետական պերճութիւնը, կրնանք ապահով լինել՝ թէ Տարսայիճի որդին չէր վարաներ կրել զայն իւր վրայ:

11. Դէպ ի միջին դար կ'երեկ հայրապետական հոգևոր տէր տիտղոսը, սովորաբար միասին գործածուած աստուածապատի մակերբին հետ. ինչպէս՝ «հոգևոր տեսանդ», կ'ըսէ Մաշտոց առ Գէորգ²¹. և «աստուածապատիս և հոգևոր տէր Անանիա Հայոց կա-

1. Աստ՝ 79, — 2. Օրրել. 76, — 3. Աստ՝ 286, — 4. Ճափ. 54, — 5. Օրրել. 16, 17, 208, — 6. Աստ՝ 193, — 7. Կազանի. 218. Օրրել. 76. Արքա. 1902, 752, — 8. Հմմտ. Մոկացիքն Արքա. 143, 144. Ռուս. 210, 241. Վրչ. 104, 113. Օրրել. 53, — 9.

Օրրել. 222, — 10. Պատմ. տրգ. 384, — 11. Արշ. 400, — 12. Օրրել. 222, — 13. Վրչ. 86, — 14. Օրրել. 17, 222, — 15. Հայ գրոյ. 89-92, — 16. Աստ՝ 140, — 17. Հմմտ. Պատմ. տրգ. 386-88, — 18. Օրրել. 314, — 19. Արքա. 1902, 753.

թողիկոս» կը գրէին 958ին Վահան եպս. և իշխանը Սիւնեացի, Նոյնը կը տեսնենք արուած Սարգսի՝ 1010ին, Պետրոսի՝ 1036ին, Գրիգոր մեծ վկայասիրի՝, և յաւորդաբար այլոց, Զայս ալ կ'իրարցնեն Սիւնեաց առաջնորդները, սկսելով նոյն իսկ մետրապոլիտութենէն յառաջ. ինչպէս 867ին տիկին Քուպրիդուխտ կը գրէ. «զաստուածապատիւ և գնոցեալ տէր Սողոմոն Սիւնեաց եպիսկոպոս»։ և զոր հետ զհետէ կ'ընծայեն, միշտ խառն ձեով, Զուանշիր 871ին՝ նոյն Սողոմոնի. Հրաւատ 884ին՝ Դաւթի, Սիւնեաց իշխանը 906ին՝ Յովհաննու. Փիլիպէ 943ին՝ Յակոբայ. Սմբատ 963ին՝ Վահանայ. Հասան 1086ին՝ Գրիգորի՝։ Սիսական ազատաց հետ օտարներ ալ գիտեն զայդ ու կը կրկնեն երբեմն, ինչպէս Գր. Մագիստրոս՝ Յովհաննու¹։

Անշուշտ Սիւնեաց օրինակով էր՝ որ նորն տիտղոսը բացառաբար կը տրուէր երբեմն նաև ուրիշ եպիսկոպոսաց ոմանց. ինչպէս Դաւիթ ոմն 992ին՝ և Գագիկ արքայ՝ Արշարունեաց Սահակ եպիսկոպոսին². Յովհաննէս քհն. 1215ին՝ Անույ Գրիգոր արքեպիսկոպոսին³. և Կիրակոս ոմն վառահայր՝ Ամարասայ Յովհաննէս եպիսկոպոսին⁴։

12. Կաղանկատուացւոյն շարունակողը կը յարէ, և Օրբելեանը կ'առնու կը կրկնէ՝ թէ մետրապոլիտական պատիւը, Արարահմու օրբէն՝ ինչպէս իրենք կը կարծէին, իրաւունք տուեր է Սիւնեաց՝ «ոչ քարոզել եպիսկոպոսացեալ զհայրապետն... Վասն այնորիկ չքարոզեն եպիսկոպոսացեալ Սիւնիք, և ոչ գրեն ի պատասխանին՝ Հոյոց եպիսկոպոսացեալ», պատճառաբանելով՝ «զի թէ քարոզելի էր, ապա և գրելի»։ Եւ զարձակ՝ թէ «վասն տեանն Եղիայի (Կթղ.) խակագործութեան յերկրոյ վանս» Սիւնեաց, որ մեզ անծանօթ է, անոնք իրենց

թղթոց մէջ կաթողիկոսին «ոչ գրեցին ի ծառայէ», որոյ համար հայրապետն ալ կը խափանէ «հոգեւոր տէր» կամ «սաստուածապատիւ և հոգեւոր տէր» շքանունը՝ զոր իբր թէ ինքն ևս կու տար անոնց. և թէ այս զանցառութիւնը երկուստեք կը ֆային դեռ Սիւնեաց պատմէին ժամանակ⁵. Այս ամէնը կը կրկնէ և Մաշտոց, զոր «այդպիս գիտեմ, կ'ըսէ, ի լրոյ»¹⁰։

Սիւնեաց աթոռը, վատհացած իւր լեռներուն, մերթ մտրողովին, — չհաշուելով Զ դարուն Պետրոսի վերագրուած ապրտաւորութիւնը¹¹ որ հիմ չունի, — և ընդհանրապէս կիսովին անկախ ապրեցաւ հայրապետական իշխանութենէն, մանաւանդ երբ սա հաստատուեցաւ հետո՝ Կիլիկիոյ մէջ։ Բայց երբ Վահան Անանիայի ճիրաններուն մէջ բռնուեցաւ, չվարանցեալ իւր ձեռնարկին մէջ գրել՝ թէ «անձն իմ եղիցի ծառայ և հոգի իմ պաշտօնեայ Լուսաւորչի աթոռոյ»¹²։ Իրենց այդ անկախութեան հոգին էր՝ որ շահեցուց նաև խախտ մետրապոլիտութիւնը, հաստատուած արտաքին ձեւերու և զարդերու վրայ, և ոչ նուիրապետական իրաւանց, զոր չունէին և չէին կարող ունենալ։ Վասն զի, դարձեալ կը կրկնեմ, Հայոց իսկական մետրապոլիտը՝ Լուսաւորչի աթոռը զբաւոռն էր միայն¹³։

Գ. — Սիւնեաց օրինակէն քաջալերուած, զլուր բարձրացուց Արտագու աթոռն ալ, յեցած իւր առաքելականութեան աւանդութեանը վրայ¹⁴, որ տրամաբանօրէն աւելի իրաւունք մը կու տար իրեն քան միւս եպիսկոպոսաց։ Զգալի է այս 1290ի յիշատակաւանի մը մէջ, ուր Թորոս կը պատմէ իւր պատգամաւորութիւնը Հիթմոյ կողմանէ՝ արևելեան եպիսկոպոսաց և իշխանաց, հրաւիրելու զանոնք Գրիգոր Առաւարդեցւոյ ընտրութեան։ «Եւ մեզ հրաւ

1. Արտ. 1897, 141-43. — 2. Տեղեւ. 117, 121. — 3. Հրաւ. 352. — 4. Օրբել. 159, 158, 152, 168, 196, 210, 240. — 5. Աստ. 140. — 6. Տեղեւ. 196, 197. — 7. Անդ. 183. — 8. Արցախ. 91. — 9. Կա-

ղանկ. 218-19. Օրբել. 76-77. — 10. Արտ. 1902, 753. — 11. Կաղանկ. 217. Օրբել. 65. — 12. Արտ. 1897, 141. — 13. Աստ. 1926, 163. — 14. Աստ. 291.

մայեալ, կ'ըսէ, ի թագաւորէն և ի սուրբ ժողովոյն՝ յառաջագոյն (իբրև առ նախա- մեծար աթոռ) գալ ի դիւս սուրբ առա- քելոյն թաղէոսի, առ գերահռչակ և ար- ժանապատիւ եպիսկոպոսն տէր Տիրացուն, որ էր առաջնորդ սուրբ ուխտիս առա- քելոյն թաղէոսի, և յայսմ ժամանակի փայլէր իբրև զլաճ վառեալ ի մէջ գի- շերի»։ Աւթ տարի յառաջ հոն գնացեր ու մեծարուեր էր նաև Հեթում արքայ՝

Քան զՏիրացուն գերազանցեց իւր յա- ջորդը Չաքարիա ծործորեցի, որոյ ջան- քերը յօգուտ իւր աթոռին մեծութեան նը- կատեցինք կանխաւ։ (Իրեկեանի յաջորդը Յովհաննէս, նուազ խորխտ քան զայն, առ Չաքարիա թղթին մէջ զայն կը կոչէ «Էքսարխոս (ΕΞΑΡΧΟΣ) Հայոց», ինչ որ յոյն եկեղեցւոյ մէջ կը նշանակէր պատիւ մ'ընդ մէջ պատրիարքութեան ու մետրա- պոլիտութեան. և մեր պարագային՝ առա- ջին կամ զլիսաւոր հայ եպիսկոպոսական դասին մէջ՝ յետ կաթողիկոսին։ Կը կար- ծեմ՝ թէ Ծործորեցին իրապէս ալ կը կրէր այդ տիտղոսն իւր անձին վրայ. զի սիւ- նեցւոյն թուղթը յանդիմանական էր, և շողմեղու տեղի չկար։ Ապա կ'ընդունէր նա անոր նախաթոռութիւնը, հակառակ իւր նախորդին պահանջման ի նպաստ իրեն։

Յովհաննէս միանպամայն կը հաստատէ անոր մեծ ազդեցութիւնը հայ եկեղեցւոյ մէջ և հայրապետին վրայ՝ հետեւեալ խօս- քերով. «Նամակ ողջունի և հրամանաց ընկալաք», կ'ըսէ, որով «զմեզ յորդո- րեալ էիք ի ճշմարտութեան խոկումն և ձեր հրամանաց կատարումն»։ Եւ կը յարէ՝ թէ «երդամար չափ քակես զեկեղեցի Աս- տուծոյ, և զհնազանդեալքս հոգեւոր գլխոյն օծեսս, երբեմն իշխանարար սաստեղով, երբեմն փրկ և խօսս շարախօսութեամբ առ հոգեւոր տէրն առաքելով. և ի նմա- նէ մեզ սաստ և սպառնալիս տաս բերել. յաղագս յայտրիկ ի տարակուսի եմք»։ Յայտնի է որ Չաքարիայի դիրքն աւելի բարձր ու զօրաւոր է հոգ քան իւր սիւ- նեցի պաշտօնակցին։

Տեսանք նաև Քոնսեցւոյն վկայութիւնն անոր մասին, որուն արքեպիսկոպոս տիտ- ղոսն ալ կու տայ՝ Նոյնը կը գտնենք և յիշատակարանաց մէջ. ինչպէս 1321ին, «արքեպիսկոպոսին Չաքարիայ՝ սուրբ ա- ռաքելոյն թաղէոսի վերադիտողի»։ և 1332ին՝ «տէր Չաքարէ արքեպիսկոպոս»։ Կիւրեի թէ Էքսարխոսն ընդհանրացած կու- չում մը չէր։ 1392ին աւետարան մ'է գրուած հոն՝ «ի հայրապետութեան Չա- քարիայ» նոյն ուխտին՝ թով. մեծօրի- ցին կը յիշէ Կիրակոս վերապեցւոյն քա- հանայական ձեռնադրութիւնը 1397ին՝ «ի տէր Պետրոս եպիսկոպոս սուրբ ջլոյն թա- ղէոսի». և 1441ին՝ նոյն Կիրակոսի կա- թողիկոսական ընտրութեան ժողովին մէջ կը նշանակէ «Գրիգոր վարդապետ և ե- պիսկոպոս սուրբ ջլոյն թաղէոսի»։ Հե- թանոսական փոթորիկը՝ որ այդ դարուն պայթեցաւ մեր աշխարհին վրայ, քանդեց և անշքացուց ամէն բան, ազգուն և ցրուած յիշատակներ միայն թողլով մեզ անցեալէն, որովհետ թառեկազին են՝ վերակազմելու համար գէթ մեր պատմու- թիւնը, և առ ի չգոյէ իրականին՝ անող զուարճացնելու մեր միտքը։

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻՍ

1. Արտ. 1911, 224. — 2. Աստ՝ 74-75 հն. — 3. Աստ՝ 1926, 291. — 4. Աստ՝ 291. — 5. Հաւաք.

յրտ. — 6. Հայտ. 547. — 7. Հաւաք. յրտ. — 8. Մեծօր. Պատմ. զր. Բ. 1539 Ս. ՂԵԻ.

